

DE WIL TOT **VRIJ** **MOEDIGHEID**

Over missionair-zijn als
gave en verwachting

GERT NOORT

GERT NOORT

DE WIL TOT VRIJ MOEDIGHEID

Over missionair-zijn als
gave en verwachting

KokBoekencentrum Uitgevers • Utrecht

Woord vooraf

De toekomst ligt in Gods hand

Met bovenstaande ontwapenende zin eindigt dit boek van Gert Noort over vrijmoedig geloven en getuigen. Het is een uitwerking van een lezing die hij hield op de vergadering van de Generale Synode van de Protestantse Kerk van april 2018. Vrijmoedigheid is méér dan alleen vrij en moedig spreken over waar je voor staat. Het gaat om de moed vrijuit te kunnen spreken omdat we ons geraakt en gedragen weten door God zelf. Vrijmoedigheid komt van God. Het begint met vrijmoedig luisteren naar Hem, in zijn Woord, in lofprijzing en gebed. De basis voor onze vrijmoedigheid is horen, gebed en lofprijzing. Dit ‘bewaren van het geheim’ en getuigenis zijn als hol en bol. Dit is één van de belangrijke lessen die dit boek ons aanreikt.

In een rijk overzicht van de theologie- en zendingsgeschiedenis reikt de auteur ons vele vergezichten aan. Hij lardeert dit met prachtige concrete voorvallen. Daarbij raakt hij telkens aan diverse actuele thema's rond missionair gemeente-zijn. Vanuit de historische weergave verdiept hij deze discussie. Hierdoor is het zeer de moeite waard om dit deel van het boek te lezen.

Een ander thema dat Gert Noort aan de orde stelt is het verlangen naar groei, ofwel: kerkgroei. Getallen regeren ons niet, maar we blijven wel hopen op groei, in de diepte en de breedte, zo stelt hij. Missionair kerk-zijn mag nooit leiden tot prestatiedruk. Alsof je pas ‘geslaagd’ bent als missionair werker of als kerkelijke gemeente als je groeicijfers kunt tonen.

Gert Noort maakt duidelijk hoe wezenlijk het is om op kwalitatieve wijze over groei te denken en te spreken.

Vrijmoedigheid vindt zijn grond in vrijheid. Als gelovig mens zijn wij geroepen om vrij te zijn, vrij van schuld, vrij van prestatiedruk, vrij van angst. Onbevangen gaan we onze weg, in gesprek met iedereen die met ons in gesprek is. We zoeken verbindingen, maar weten ook dat er soms een profetisch tegengeluid moet klinken. Hierbij is het van belang om te onderscheiden waarop het nú, in deze concrete context op aankomt. Dat vraagt om een luisterende houding. De Geest is ons immers altijd voor en aan het werk, ook bij de mensen die we tegenkomen. De geschiedenis van de kerk getuigt ervan.

In de kerk van nu zijn we volop bezig met allerlei missionaire initiatieven. Vanuit plaatselijke gemeenten zetten mensen zich in voor hun omgeving, betrokken bij mensen die het moeilijk hebben of op zoek zijn naar betekenis en zin in hun leven. In woord en daad zoeken we naar wegen om het goede nieuws van het Evangelie te delen met mensen om ons heen en met de generaties die komen. Dit gaat met vallen en opstaan. Net als de monniken van Canterbury aan het begin van de zevende eeuw 'struikelen we voort'.

Vrijmoedigheid kan nooit worden opgelegd. Het is geen prestatie, maar een vrucht van horen. Het is een geschenk van God. De missioloog Lesslie Newbiggin noemt de missionaire beweging 'an explosion of joy', een uitbarsting van vreugde. Vreugde is het gevolg van ontvangen genade. We verheugen ons over God, die bevrijdt, die zichtbaar en tastbaar is in Jezus Christus. We dienen Hem en verwachten het Koninkrijk waarover Hij spreekt. Het hangt daarbij niet van ons af. De laatste regel van dit boek herinnert ons hieraan: 'De toekomst ligt in Gods hand'. Juist omdat de toekomst aan God is mogen wij ons vrijmoedig inzetten en in woord en daad getuigen van zijn Rijk dat komt. Deze vrijmoedigheid bewaart ons voor kramp en activisme. We

gaan onbevangen achter Hem aan, die ons voorgaat naar zijn toekomst.

Ik hoop dat dit boek zijn weg vindt. Het biedt veel stof tot nadenken en gesprek over vrijmoedigheid. Over de roeping van de kerk om vrijmoedig 'het geheim te bewaren' en te getuigen van Gods toekomst en Rijk. Het leent zich uitstekend om te bespreken in werkgemeenschappen van predikanten en kerkelijk werkers, alsook in ringverbanden van gemeenten en in lokale kringen van christenen uit diverse kerken.

Moge de lezing van dit boek u sterken om vrijmoedig christen te zijn!

Dr. René de Reuver

scriba Protestantse Kerk in Nederland.

Inhoud

1	Missionaire vrijmoedigheid	11
1.1	Het best mogelijke nieuws	11
1.2	Vrijmoedig waarheid aanzeggen	12
1.3	Groeiende kerk	24
1.4	Krimpemde kerk	30
1.5	Zich vernieuwende kerk	33
1.6	Zich aanpassende kerk	35
2	Aangevochten vrijmoedigheid	39
2.1	Eurocentrische cultuuroptimisme	39
2.2	Kerk en volk onder kritiek	44
2.3	Kerstenen of belijden?	50
2.4	Kerstening of dialoog?	55
2.5	Stolling van missionair werk	58
2.6	Leren in wederkerigheid	63
3	De wil tot vrijmoedigheid	70
3.1	De alibi's voorbij	71
3.2	Missionair ontwaken	76
3.3	Verschuivende accenten	80
3.4	Zoektocht naar contextualiteit	83
4	Vrijmoedig bewaren	88
4.1	Aankondiging en lofzang	90
4.2	Visie en werkelijkheid	93
4.3	Voorvraag bij vrijmoedigheid	95
4.4	Protestantse overtuigingen	98
4.5	Vrijmoedig het geheim bewaren	103

4.6 Te weinig vrijmoedigheid?	106
4.7 Vrijmoedigheid als sleutel	108
5 Vrijmoedigheid als gave en weg	110
5.1 Vrijmoedigheid als weg van navolging	111
5.2 Kwetsbare vrijmoedigheid	115
5.3 Vrijmoedigheid als Pinkstergave	118
5.4 De toekomst is van U	119
Handreiking voor gesprek	124

1 Missionaire vrijmoedigheid

1.1 Het best mogelijke nieuws

In het jaar 596 trok een groep van bijna veertig benedictijner monniken naar Engeland om daar, in opdracht van paus Gregorius de Grote (540-604), het evangelie te prediken. Daarbij ondersteund door Frankische tolken spraken zij vrijmoedig met koning Ethelbert van Kent over 'het best mogelijke nieuws, namelijk de zekere en betrouwbare belofte van eeuwige vreugde in de hemel en van een koninkrijk zonder einde met de levende en ware God'.¹ De koning was de monniken goedgezind. Zij kregen in Canterbury een stuk land toegewezen waar ze als christelijke gemeenschap op monastieke wijze leefden en met belangstellenden spraken over het evangelie. Ongeveer een jaar later liet vorst Ethelbert zich dopen, volgens de kroniekschrijver van de Engelandzending vanwege de exemplarische levenswijze van de monniken en de 'lieflijkheid van hun hemelse leer'.²

De opdracht waarmee Gregorius de monniken naar Engeland stuurde, staat in een lange traditie van missionair werk en bezinning daarop. Zo schreef de Noord-Afrikaanse bisschop Augustinus van Hippo (354-430) in een brief aan zijn ambtsgenoot Hesychius te Solin (Kroatië) over de noodzaak het evangelie te prediken aan alle volken. Hoe zouden die immers tot geloof in Christus kunnen komen als zij daarover nooit hadden gehoord (Rom. 10:14-15)? Daarom zond God vol-

1 R. Williams, B. Ward, *Bede's Ecclesiastical History of the English People*, London 2012, 58-60 (I.25).

2 R. Williams, B. Ward, *Bede's Ecclesiastical History*, 60-61 (I.26).

gens deze kerkvader boodschappers naar alle windstreken om over het evangelie te vertellen. Augustinus had over de missionaire taak van de kerk uitgesproken ideeën. Anders dan de reformatoren was hij ervan overtuigd dat Jezus' opdracht om tot aan de einden van de aarde te getuigen (Hand. 1:8) niet alleen de apostelen zelf betrof, maar ook de kerk als geheel. Het door de apostelen begonnen werk was nog lang niet af en er was ruimte voor groei van de kerk zolang het woord van de psalmist – 'Moge hij heersen van zee tot zee, van de Grote Rivier tot de einden der aarde' (Ps. 72:8) – nog niet tot vervulling gekomen was. Augustinus wees in dit verband op de talloze stammen in Noord-Afrika aan wie het evangelie nog niet was verkondigd en op volken buiten de grenzen van het Romeinse Rijk die nog nauwelijks waren beïnvloed door het christelijk geloof. Dat moest volgens hem anders: Gods belofte gold immers de hele wereld en niet alleen de ingezetenen van het Romeinse Rijk. Daar waar de kerk nog niet bestond, moest zij tot stand gebracht worden zodat de hele wereld van het evangelie vervuld zou zijn. Pas dan zou Gods belofte zijn vervuld.³

1.2 Vrijmoedig waarheid aanzeggen

De belofte van het komende Godsrijk zette door de eeuwen heen velen in beweging om met anderen over het 'best mogelijke nieuws' te spreken. Ook in onze tijd is dat het geval. De bezinning op de missionaire taken staat hoog op kerkelijke agenda's, zowel in Nederland als in andere Europese landen. De kerk weet zich geroepen om zowel in het gemeenteleven als in haar activiteiten duidelijk te maken wat de betekenis van het evangelie is en waarom we daarvan 'opknappen'. Daarbij komt met regelmaat het woord vrijmoedigheid aan de orde, als een ideaal waarnaar we streven, als een klaar-

3 M. Wiles, M. Santer (eds.), *Documents in Early Christian Thought*, Cambridge 1975, 259-260 (Brief 199).

blijkelijk nagestreefd 'tegenover' van ervaren schroom en verlegenheid met onze geloofstraditie in een postchristelijke samenleving. Over de invulling van die vrijmoedigheid wordt verschillend gedacht, maar onder de diversiteit ligt een verbindend verlangen – een welhaast vastberaden wil – om onze christelijke identiteit in een postchristelijk tijdperk te hervinden en de betekenis ervan opnieuw te definiëren. Tastbaar is de wens om onze terughoudendheid in het spreken over het door ons als betekenisvol ervaren evangelie op authentieke en verantwoorde wijze te overstijgen. Er is een tasten naar wegen om profetisch te spreken over onrecht in deze wereld, zoals de profeet Nathan koning David de waarheid vertelde over zijn ernstige overtreding van Gods gebod toen Uria door zijn toedoen was gedood (2 Sam. 12:7-15).⁴ In de komende hoofdstukken zal ik nader op het begrip vrijmoedigheid ingaan en dat verbinden aan het denken over missionair werk in de protestantse traditie.

Het gebruik van de term vrijmoedigheid kent in kerk en samenleving een lange geschiedenis. De kerk grijpt in haar reflecteren op het begrip vrijmoedigheid meestal terug op het Nieuwe Testament. Daar komen we het begrip – in het Grieks *parrhesia* – meermaals tegen in de evangeliën, het boek Handelingen en in de brieven van Paulus. Het begrip heeft een zekere bandbreedte en verschillende aspecten komen daardoor in beeld. In het evangelie van Johannes verwijst de term vooral naar openheid, naar het niet-heimelijke karakter van Jezus' handelen en spreken. Hij leidde geen ondergronds opererende sekte. Zo zei Jezus na zijn arrestatie tegen hogepriester Kajafas: 'Ik heb in het openbaar tot de wereld gesproken' (Joh. 7:4, 18:20). In het boek Handelingen krijgt het begrip een ander accent. Daar wordt vrijmoedig-

4 American Friends Service Committee, *Speak truth to power: A Quaker search for an alternative to violence; a study of international conflict*, 1955.

heid als het spreken met vertrouwen en moed onderstreept. Zo horen we over de apostelen Petrus en Johannes die na de hemelvaart vrijmoedig over Jezus spraken (Hand. 4:13), en over Paulus die vrijuit (vrijmoedig) reageerde op koning Agrippa en claimde waarheid te spreken (Hand. 26:24-26). In de brieven van Paulus blijkt dat vrijmoedigheid niet zozeer verbonden wordt met moed als wel met ontvankelijkheid voor Gods bijstand. Paulus vraagt immers om gebed, zodat hij 'met vrijmoedigheid' het mysterie van het evangelie bekend kan maken (Ef. 6:19). Christelijke vrijmoedigheid heeft dus ook te maken met toewijding aan en vertrouwen op God. Kerkvaders die schreven over de vrijmoedigheid van de martelaren, wezen ook niet zozeer op hun moed maar op de goddelijke oorsprong van hun wijsheid en onderstreepten dat hun woorden geïnspireerd waren. Ze deden dat in het licht van Jezus' woorden: wie weggevoerd en uitgeleverd zouden worden, moesten zich geen zorgen maken over wat ze de gezagsdragers zouden zeggen. Niet zijzelf zouden immers spreken, maar de Geest zou dat door hun heen doen (Mar. 13:11). Op vrijmoedigheid als gave van de Geest kom ik terug in hoofdstuk vijf.

Het gebruik van de term vrijmoedigheid gaat veel verder terug dan het Nieuwe Testament. In de klassieke Griekse literatuur komt het begrip eveneens voor. In het hiernavolgende wil ik daarbij stilstaan – zonder volledigheid na te streven – om het huidige missionair denken over vrijmoedigheid in een breder kader te plaatsen en enkele kanttekeningen te kunnen maken bij de tegenwoordige invulling van de term. In de Griekse oudheid speelde het begrip vooral een rol in de retorica en in filosofische reflecties over politiek. Die context was van invloed op de wijze waarop het denken over vrijmoedigheid zich in de Vroege Kerk ontwikkelde. De kerk van de eerste eeuwen bloeide immers op in een hellenistische context waarin Griekse taal en filosofie invloed uitoefenden op de christelijke gemeenschappen. Het Griekse woord

parrhesía is vaak vertaald met 'vrijmoedigheid'. Maar wat is dat precies? De etymologie van het Nederlandse woord duidt op de betekenis 'niet beschroomd', met een 'kalmte standvastigheid'.⁵ Maar daarmee hebben we de betekenis in de Griekse en nieuwtestamentische context nog niet te pakken. Volgens de Franse filosoof Michel Foucault (1926-1984) draait het klassiek-Griekse begrip *parrhesía* om de relatie van de spreker en het gesprokene. Het gaat daarbij, zegt hij, om de *eigen* mening van de spreker – daarom wilde hij een bijbelse profeet niet vrijmoedig noemen, want die sprak immers namens een *ander*, namens God – en het vermijden van retoriek die verhult wat de spreker eigenlijk bedoelt en gelooft. Hij spitst dat vervolgens verder toe. Het gaat niet gewoon om het uitspreken van een overtuiging, maar een vrijmoedige spreker zet zichzelf op het spel in de wetenschap dat dit risico's met zich meebrengt. *Parrhesía* heeft volgens Foucault vier kenmerken: waarheid, gevaar (risico), kritiek en plicht. Ik licht deze vier kenmerken verder toe.

Het gaat in vrijmoedigheid allereerst om het moedig aanzeggen van waarheid. De spreker is in wat hij zegt niet zozeer oprecht, maar spreekt vanuit het besef dat het gezegde waarachtig en waar is. In het vrijmoedig spreken, zegt Foucault, vallen opvatting en waarheid samen. Het tweede, het gevaar, is er ook onlosmakelijk mee verbonden. Wie de tiran aanspreekt op onjuist ethisch handelen, loopt daarmee gevaar. De spreker moet het misschien met de dood bekopen. Op zijn minst kan vrijmoedigheid als reactie woede oproepen. Eveneens kan het populariteitsverlies tot gevolg hebben. Wie vrijmoedig spreekt met een gesprekspartner doet dat niet alleen om te getuigen van waarheid, maar ook – het derde kenmerk van *parrhesía* – om kritiek uit te oefenen. Vrijmoedigheid stelt de ander of onszelf onder kritiek: je doet en

5 P. van Veen, N. van der Sijs, *Etymologisch Woordenboek*, Utrecht 1997, 956.

denkt dit, maar dat is wat je *niet* moet doen of denken. Of: *wij* moeten dat niet doen of denken. Deze vrijmoedige kritiek komt, schrijft Foucault met nadruk, altijd ‘van beneden’. Het is de onmachtige die de macht aanspreekt. Het is de machteloze die een dictator bekritiseert, of een minderheid die de meerderheid bij de waarheid wil bepalen. Dit handelen kan tot uitsluiting leiden, tot beroving van burgerrechten, zoals het ontzeggen van het recht om in de volksvergadering (*ekklesia*) te participeren. Tot slot wijst hij op het vierde kenmerk van vrijmoedigheid, namelijk plicht. De spreker heeft zonder meer het recht om te zwijgen, maar deze weet zich geroepen, voelt het als een plicht om de waarheid te betuigen en de ander kritisch aan te spreken.⁶

De Griekse nadruk op vrijmoedigheid – om de eigen overtuiging uit te spreken en de durf om de macht onder kritiek te stellen – stond vooral in de context van de opkomende democratie. In het Romeinse Rijk raakte vrijmoedigheid vervolgens verbonden aan de rechten die hoorden bij het burgerschap. Foucault schrijft dat ook in het voorchristelijke joods-hellenistische denken vrijmoedigheid de traditionele betekenis had van waarheidsspreken als onverschrokkenheid, moed en als gevolg van morele onkreukbaarheid. Hij wijst in dat verband met name op de joodse denker Philo van Alexandrië (20 voor Chr. – 50 na Chr.) die zich verzette tegen de invloed van mysteriegodsdiensten en die van mening was dat waarheid niet verheimelijkt, maar gezegd diende te worden. *Parrhesia* was de moed om vanuit de zuiverheid van het hart te zeggen wat nuttig was voor iedereen. Deze opvatting, die volgens Foucault heel dicht aanlag tegen de klassieke Griekse ideeën daarover, ging echter gepaard met een gebruik van de term waarin een grondig gewijzigde betekenis

6 M. Foucault, *Fearless Speech*, Los Angeles 2001, 9-49; M. Foucault, *Discourse and Truth: The Problematization of Parrhesia*, Berkeley lectures Oct-Nov 1983.

zichtbaar werd. Zowel bij Philo als in de Septuagint, de Griekse vertaling van het Oude Testament, werd het begrip met nadruk verbonden met de relatie tot God. Het is daar, schrijft Foucault, zo iets als een 'transparantie van de ziel voor de blik van God', 'een soort opgaande beweging van deze zuivere ziel, die zich tot de Almachtige verheft'. Vrijmoedigheid vindt derhalve niet meer plaats op de horizontale as van de relaties van het individu tot de ander, maar op de verticale as in de relatie van de mens tot God. Het is, stelt hij met verwijzing naar Job 22:23-28, de beweging van het hart dat zich tot God opheft, God waarneemt en daardoor vreugde en geluk vindt.

Verrassend is het daardoor niet dat Philo, evenals Paulus in de Efezebrief, vrijmoedigheid verbindt aan het gebed. Wie vanuit een zuiver geweten kan bidden, is tot vrijmoedigheid in staat. Een volgend aspect uit het joods-hellenistisch denken, waarop Foucault wijst, is dat vrijmoedigheid gezien wordt als een gave van God. Het is een manier waarop God zich manifesteert. Die overweldigende aanwezigheid van God identificeert hij met de wijsheid waarvan het boek Spreuken (1:21-22) spreekt. De wijsheid die in de straten roept en wier stem klinkt over de pleinen, wordt met *parrhesia* aangeduid. Het is 'de verbale articulatie van de stem van de wijsheid', het is het verschijnen van God in wijsheid, in goedheid maar ook in toorn. Het is dus een dubbele beweging: van de mens die zich verheft naar God, en omgekeerd van God die zich naar de mens toewendt en zich openbaart.⁷

In de Vroege Kerk speelde deze context van het begrip vrijmoedigheid een niet te onderschatten rol. In het christelijk denken was vrijmoedigheid een 'sleuteldeugd',⁸ een instrument voor het aanzeggen van waarheid en het bekritisieren van de macht ('to speak truth to power') waarbij het eigen leven uit plicht (roeping) op het spel gezet werd. Maar tege-

7 M. Foucault, *De moed tot waarheid*, Amsterdam 2014, 370-373.

8 M. Foucault, *De moed tot waarheid*, 376.

lijkertijd zou de betekenis van vrijmoedigheid door interactie met de joodse en christelijke geloofstraditie ook nieuwe accenten krijgen.⁹ Met name de religieuze aspecten gingen nadrukkelijker meeklinken in het gebruik van de term. In een geleidelijk proces van contextualisatie werd vrijmoedigheid tot een christelijke deugd en praktijk die de werking van Gods Geest en de omgang met God in het gebed als nieuwe accenten onderstreepte. Die nieuwe accenten zien we terug in de Vulgaat, de Latijnse vertaling van het Nieuwe Testament. Deze vertaling gebruikt twee begrippen om het Griekse woord *parrhesía* weer te geven. Zo legt de term *fiducia* het accent op vrijmoedigheid als geloofsvertrouwen, terwijl *constantia* vooral de aspecten vastberadenheid en moed onderstreept.

Het bleef ook in deze ruimere interpretatie dus gaan om het aspect moed. Als gelovige ingezetenen van Gods Koninkrijk – niet als burgers van het Romeinse Rijk – claimden christenen het burgerrecht om te spreken. Vrijmoedigheid werd daardoor instrumenteel in het spreken over het goede nieuws ten overstaan van gezagsdragers en hun macht. Maar daarbij kwam een groter accent te liggen op de geesteshouding, op ontvankelijkheid voor wat God wilde schenken, op geloofsvertrouwen. In de vierde tot de zevende eeuw zouden de risico's van vrijmoedigheid meer aandacht krijgen. Het spreken moest met discipline plaatsvinden, beheerst en kalm, met 'zachtmoedigheid en respect' (1 Petr. 3:16). Een ander aspect kwam daar nog bij: zwijgen kon in de confrontatie met de machten soms de beste invulling van vrijmoedigheid vormen, zoals Jezus zweeg toen hij voor de hogepriester stond (Mat. 26:63, 27:14).¹⁰

9 Zie daarover D. Colclough, *Freedom of Speech in Early Stuart England*, Cambridge 2005, 77-82, 109-126.

10 I. van Renswoude, *The Rhetoric of Free Speech in Late Antiquity and the Early Middle Ages*, Cambridge 2019, 21-40, 127-130.

Aan de hand van werken van de kerkvaders is de ontwikkeling van de term goed te traceren. Ik doe dat onderstaand, ter illustratie, aan de hand van de in Antiochië geboren Johannes Chrysostomos (345-407), rond het jaar 400 aartsbischop van Constantinopel. De term *parrhesia* heeft in zijn werk *Verhandeling over de voorzienigheid* een centrale plek.¹¹ Maar ook in zijn preken over het boek Handelingen verwijst hij vaak naar de vrijmoedigheid van de discipelen en de volgelingen van Christus. Zo schrijft hij dat een mens die zijn kruis draagt, zich niet schaamt om vrijmoedig te spreken. Hij geeft daarvoor ook ethische richtlijnen: wie te midden van de heidenen verblijft, moet hen aanspreken zonder hardvochtigheid of toorn. Wie in toorn spreekt, is niet waarachtig vrijmoedig. Vrijmoedig spreken dient met passie en vriendelijkheid te gebeuren. Spreken in boosheid betekent dat we falen, want de Geest woont niet daar waar boosheid regeert. Woede is als een storm op zee, met groot tumult, maar ruimte voor wijsheid maakt het niet.¹² Chrysostomos beschouwt het martelaarschap van christenen als een voorbeeld van *parrhesia*. Hun voorbeeldige wijsheid kan mensen helpen. In de martelaren zouden de mensen immers onoverwinnelijke zielen zien. In hun voorbeeld zouden ze wijsheid ontmoeten die zich niet tot slaaf van mensen, dreiging en tegenstand liet maken. Ze zouden een tong horen die vol was van moedige doortastendheid.¹³ Maar bij Chrysostomos komt ook het zwijgen als aspect van vrijmoedigheid aan de orde. Vrijmoedigheid heeft een buiten- en een binnenkant. Het is zowel

11 Zie G.J.M. Bartelink, 'Die Parrhesia des Menschen vor Gott bei Johannes Chrysostomos', in: *Vigiliae Christianae* 51, 1997, 261-272.

12 Zie onder meer zijn preken over Handelingen 4 en 7:35, in: *The Homilies of Saint John Chrysostom on the Acts of the Apostles*, Oxford/London 2015.

13 D. Niederer Saxon, *The Care of the Self in Early Christian Texts*, Indianapolis 2017, 194.

'speaking truth to power' als ook bidden. Het is spreken én zwijgen. Chrysostomos beschouwde de ascetisch levende monniken, die teruggetrokken als kluizenaars leefden, als opvolgers van de apostelen en martelaren. Foucault stelde dat de ascese het einde van de vrijmoedigheid betekende, maar dat is niet terecht. Het was veeleer zo dat de ascese de praktijk van vrijmoedigheid verbeterde en transformeerde. Als het nodig was verlieten de monniken hun eenzame verblijfplaats op de bergtoppen om machthebbers aan te spreken op onderdrukking van machtelozen. Hun ascetische levenswijze betekende niet, zoals Foucault veronderstelt, dat de vrijmoedigheid opging in 'bevende gehoorzaamheid' aan God en dat het vertrouwen van de christenmens in zichzelf zwakker werd.¹⁴

De vrijmoedigheid waarover het boek *Handelingen* en de prediker Chrysostomos berichten, is in onze tijd aangevochten. In een postchristelijke samenleving is het niet vanzelfsprekend om over geloofsovertuigingen te spreken en anderen (en onszelf) profetisch onder kritiek te stellen. In tegendeel: die overtuigingen worden beschouwd als behorend tot het privé-domein en kunnen daarom niet normerend zijn in het publieke domein. Onze medemens moeten we er daarom niet mee vermoeien. Tegelijkertijd is er in de Noordwest-Europese context van secularisatie en kerkkrimp echter een nieuw christelijk zelfbewustzijn aan het opkomen, een herdefiniëring en plaatsbepaling in een nieuw tijdvak, gepaard gaand met een opmerkelijke wil om in navolging van de apostelen met een vrij gemoed door ons leven en spreken een getuige van Christus te zijn. De kerk wil vanuit haar identiteit naar buiten gericht zijn en daarvoor nieuwe wegen zoeken.

In de zoektocht naar identiteit wordt soms te gemakkelijk gezegd dat er in onze kerken weinig zichtbaar is van

14 M. Foucault, *De moed tot waarheid*, 374-375, 378; I. van Renswoude, *The Rhetoric of Free Speech*, 119.

‘speaking truth to power’ en van vrijmoedigheid. We zouden sterk naar binnen gericht zijn. Zonder de feitelijkheid van een introverte houding te willen bagatelliseren, zijn voor het tegendeel – de gerichtheid naar buiten – talloze activiteiten op te sommen. Dat is zichtbaar in diaconaal en missionair werk, in betrokkenheid van gemeenteleden bij zorgtaken en politiek. Daarnaast zijn kerken ook per definitie naar binnen gericht, want de weg ‘naar binnen’ is evenzeer deel van de kerk als de weg ‘naar buiten’. Als we de kritiek serieus willen nemen – en dat moeten we ook doen – dan is het goed te overwegen dat er voor een gerichtheid naar binnen goede en minder goede redenen bestaan. Het kan een gevolg zijn van een zich afkeren van de wereld en daaruit voortvloeiende ‘wereldvreemdheid’. Evenzeer kan het voortvloeiende uit de gerichtheid van de kerkelijke gemeenschap op het gaande houden van de lofzang en het samenkomen rondom Woord en sacrament. Maar vrijmoedigheid – als de gerichtheid naar buiten, naar de wereld – was door de eeuwen heen steeds weer een rode draad in het leven van de kerk. Soms zwaar bevochten door interne vernieuwingsbewegingen, andere keren als vanzelf voortvloeiend uit een besef dat God de wereld op het oog heeft en dat zijn genade niet begrensd is tot de kerk. De steeds weer hoorbare interne kritiek op de kerkelijke gerichtheid naar binnen vormt in feite een bewijs dat de kerk zichzelf bij voortduur evalueert aan de hand van de deugd vrijmoedigheid.

De wil tot vrijmoedigheid en tot gerichtheid op de wereld kleurt de laatste jaren oecumenische gesprekken. Zo gaf de Wereldraad van Kerken in 2013 *Together Towards Life* in bespreking, een verklaring waarin de raad zijn missionaire uitgangspunten toelichtte en stelde dat christelijke gemeenschappen geroepen zijn tot ‘transformerend discipelschap’. In datzelfde jaar kwam de Rooms-Katholieke Kerk met *Evangelii Gaudium*, waarin paus Franciscus uiteenzette dat de vreugde van het evangelie leidt tot een missionaire dimensie van het

gehele kerkelijke en christelijke leven. Ook de evangelicale Lausannebeweging deed van zich spreken met het *Cape Town Commitment* (2010) en legde daarin een groot accent op missionair werk als een integrale missie, gericht op het menselijk en maatschappelijk leven in alle facetten. Ook in Nederland figureerde missionair werk op de kerkelijke agenda's. De eerste synodevergadering van de Protestantse Kerk in Nederland, in 2004, besprak het rapport 'Wat bijdraagt aan het getuigen' als een hernieuwde protestantse bezinning op het missionaire karakter van het kerk-zijn. Een kernvraag daarin was of we onze verlegenheid met het evangelie voorbij waren en of we die wel voorbij moesten willen zijn. Het ging om de zoektocht naar een 'nieuw missionair elan' zonder dat we in een restauratief streven zouden proberen 'terug te keren naar een vorige fase van de geschiedenis'.

De synodenota stelde ook de klassiek-missionaire – maar in de Protestantse Kerk nieuwe vraag – naar de wenselijkheid en noodzaak om nieuwe christelijke gemeenschappen te stichten. Dat bleef niet zonder uitwerking. Pionieren zou na 2008 in de Protestantse Kerk in Nederland een grote vlucht nemen. De kerk deed dit in navolging van anglicanen en methodisten in het Verenigd Koninkrijk, en van christelijk gereformeerden en gereformeerden vrijgemaakt in eigen land die al langere tijd experimenteerden met nieuwe missionaire gemeentevorming.¹⁵ Het kwam voort uit het verlangen om meer te kunnen 'spelen' met gemeentemodellen, om als missionair instrument 'maatwerk te kunnen leveren naast wat al bestaat'.¹⁶

De bezinning op de vraag wat bijdraagt aan het getuigen is in de Protestantse Kerk in Nederland (en de voorlopers

15 Zie G. Noort, S. Paas e.a., *Als een kerk opnieuw begint*, Zoetermeer 2008, 104-109.

16 'Wat bijdraagt aan het getuigen... Over missionair kerk zijn', synoderapport PKN, Utrecht 2004, 13, 15.

daarvan) nooit ver weg geweest. Betrokkenheid op missionair werk en daaruit voortvloeiende vragen trokken zelfs diepe sporen in het leven van de kerk en in de theologische bezinning op de roeping van de kerk. Van de Oud-Hollandse zending (ca. 1600-1800) tot de 'moderne' genootschappelijke en kerkelijke zending (ca. 1800 tot nu), van negentiende-eeuwse inwendige zending tot apostolaatstheologie, van postmissionaire kritiek op koloniale zending tot missionair pionieren naar het voorbeeld van *Fresh Expressions of Church* in het Verenigd Koninkrijk, in al deze missionaire initiatieven kwam de vraag aan de orde hoe wij vrijmoedig betrokken kunnen zijn bij Gods weg naar het 'herstel van alle dingen', waarover door de profeten al van oudsher werd gesproken (Hand. 3:21).

Deze sporen in kerk en theologie weerspiegelen de vragen en antwoorden die de kerk door de eeuwen heen formuleerde in reactie op uitdagingen die zich in uiteenlopende contexten aandienen. Zo riep de snelle groei van de kerk in de eerste eeuwen vragen op over de inwijding van de vele nieuwe gelovigen. Maar de teloorgang van de grote christelijke gemeenschappen in het Midden-Oosten vroeg (en vraagt) om de doordinking van geheel andere kwesties. De monastieke traditie formuleerde antwoorden in relatie tot de wens om kerk en geloofsleven te vernieuwen, en in onze tijd zien we veel aandacht voor de doordinking van een hernieuwde contextualisatie van kerk en geloof in de samenleving. In de paragrafen 1.3 tot en met 1.6 ga ik op deze punten – groei en krimp, vernieuwing en contextualisatie – in historisch perspectief kort in. Gedachten over getalsmatige groei en een krimpende kerk, geloofsvernieuwing en een hernieuwde contextualisatie vormen immers steeds terugkerende aspecten van huidige discussies over de missionaire dimensie van ons kerk-zijn. Die kwesties staan niet los van onze kerkelijke voorgeschiedenis. Ook onze voorouders hadden zich tot deze uitdagingen te verhouden. Hun antwoorden kunnen

de onze niet zijn, want de contexten laten zich uiteraard niet één op één vergelijken. Maar toch zijn ze om meerdere redenen instructief. Ik beperk mij in het hiernavolgende tot de genoemde vier aspecten. Uiteraard zijn er ook andere te noemen, maar ik ga op deze punten in omdat het constanten in de missionaire bezinning zijn. De wereldwijde kerk heeft er in elke tijd op enigerlei wijze mee te maken. Het is mijn bedoeling om aan de hand van de genoemde aspecten overwegingen aan te reiken met betrekking tot vrijmoedigheid en de roeping van de kerk. In de daarop volgende hoofdstukken zal ik daarop vervolgens terugrijpen.

1.3 Groeiende kerk

Kerken in Nederland kenmerken zich niet door groei, enkele uitzonderingen daargelaten. Er is de laatste decennia veeleer sprake van krimp door kerkverlating en sterfteoverschot. We zouden daardoor bijna vergeten dat dit in de wereldkerk lang niet overal zo is. Daar komt immers ook groei van kerken voor. In China is de laatste decennia sprake van een explosieve groei van het aantal christenen. En in de twintigste eeuw was er een enorme groei van het aantal christenen in Afrika. In de internationale missionaire beweging is daarom veel gereflecteerd over de groei van christelijke geloofsgemeenschappen. Dat was onder meer het geval in de Amerikaanse *Church Growth Movement*, die vanaf de jaren vijftig van de vorige eeuw systematisch aandacht vroeg voor zending als kerkgroei. Deze invloedrijke beweging stelde dat zending op getalsmatige groei van de kerk gericht moest zijn, want 'God wil niet alleen dat naar mensen omgezien wordt, maar dat zijn verloren kinderen worden gevonden'. Getalsmatige groei van de kerk was het belangrijkste doel van het missionaire werk. Centraal daarin stond de gedachte dat de zendingsopdracht nog niet vervuld was met de verkondiging van Christus, maar pas wanneer dat resulteerde in bekering en toetreding tot de kerk. Getallen werden in deze beweging

Sinds het ontstaan van de Protestantse Kerk in Nederland staat missionair-zijn en getuigen hoog op de agenda. Dit leidde niet alleen tot veel initiatieven, maar ook tot veel vragen in de gemeenten. In dit boek komt één van de grootste vragen aan de orde: waar halen wij de vrijmoedigheid vandaan om te getuigen? Is bescheidenheid niet een groter goed? De auteur laat in dit boek zien dat vrijmoedigheid voortkomt uit horen, lofprijzing en gebed. Vrijmoedigheid is geen prestatie maar vrucht, een geschenk van God.

Daarnaast gaat hij in op het thema van groei en laat zien dat groei lang niet alleen zit in aantallen (kwantiteit) maar vooral in diepte en breedte (kwaliteit).

Prof.dr. Gert Noort is directeur van de Nederlandse Zendingsraad en bijzonder hoogleraar missiologie aan de Theologische Universiteit Kampen.

Protestantse
Kerk

KokBækencentrum.nl
UITGEVERS | UTRECHT